

ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA

**Les transformacions agràries
a la Catalunya del segle XVIII.
40 anys després de la tesi de Pierre Vilar**

20

Estudis d'Història Agrària

CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS (Universitat de Barcelona)

CENTRE DE RECERCA D'HISTÒRIA RURAL (ILCC-Universitat de Girona)

20

Les transformacions agràries a la Catalunya del segle XVIII. 40 anys després de la tesi de Pierre Vilar

2007

REVISTA FUNDADA PER

Emili Giralt i Raventós

DIRECCIÓ

Rosa Congost i Colomer (Universitat de Girona)

Llorenç Ferrer i Alòs (Universitat de Barcelona)

CONSELL DE REDACCIÓ

**Rafael Aracil i Martí (Universitat de Barcelona), Josep Colomé i Ferrer (Universitat de Barcelona),
Jaume Dantí i Riu (Universitat de Barcelona), Santi Ponce i Vivet (Universitat de Vic),
Joaquim M. Puigvert i Solà (Universitat de Girona), Antoni Riera i Melis (Universitat de
Barcelona), Enric Vicedo i Rius (Universitat de Lleida)**

SECRETÀRIA

Lola Harana

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Amb el suport de:

Universitat de Girona
Centre de Recerca d'Història Rural
(ILCC - Secció Vicens Vives)

Periodicitat anual

Aquesta revista està indexada a la base de dades ISOC

Redacció:
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Universitat de Barcelona. Pavelló de la República
Av. Cardenal Vidal i Barraquer, s/n. 08035 Barcelona
Tel. 93 428 37 96
Fax 93 427 93 71
e-mail: cehi@ub.edu
www.ub.es/cehi
desembre de 2007

© dels textos: els seus autors, 2007

© d'aquesta edició:
Producció: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona
C/Adolf Florensa s/n. 08028 Barcelona
Tel. 93 403 54 42
Fax 93 403 54 46

ISSN: 0210-4830
Dipòsit legal: B-13.758-1978

**Les transformacions agràries a la Catalunya del segle XVIII.
40 anys després de la tesi de Pierre Vilar**

- 13 *Presentació*
Rosa Congost
- 17 *Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials*
Llorenç Ferrer Alòs
- 69 *Les transformacions del món rural de les terres de Lleida. Els límits d'un creixement. Segle XVIII*
Enric Vicedo Rius
- 89 *Llenguadoc-Catalunya. Més "punts" d'història de la viticultura mediterrània*
Francesc Valls-Junyent
- 113 *Els rabassers penedesencs del segle XVIII. Aproximació a les implicacions jurídiques, econòmiques i socials del contracte de rabassa morta*
Belén Moreno Claverías
- 133 *Sobre casos intermediaris i creixements espontanis. Els treballadors de la regió de Girona*
Rosa Congost Colomer
- 155 *Transformacions agràries i indústria rural. Qüestions obertes*
Jaume Torras Elias
- 165 *La persistència de conreu de cereals a la província de Barcelona a mitjan segle XIX*
Ramon Garrabou, Xavier Cussó i Enric Tello

Resums / Abstracts

Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir de registres parroquials

Llorenç FERRER i ALÒS

Aquest article revisa les tesis sobre creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII elaborades per Pierre Vilar, a partir de la reconstrucció de l'evolució dels baptismes en 254 parròquies de Catalunya que representen el 46,2% de la població. D'una banda es comprova l'ocultació dels recomptes de 1718 i 1787 i per l'altra s'aporten noves dades sobre el creixement de la població per comarques i de Catalunya en general.

Paraules claus: Catalunya, creixement demogràfic, segle XVIII, baptismes, registres parroquials.

This paper revises the theses about demographic growth in Catalonia in the 18th century elaborated by Pierre Vilar, from the reconstruction of the evolution of the baptisms in 254 parishes of Catalonia who represent 46,2% of the total population. On the one hand the occultation of the counting of 1718 and 1787 is checked out and by the other, new datum about the growth of the population for regions and of Catalonia is brought.

Key words: Catalonia, demographic growth, 18th century, parish registers, baptisms.

Les transformacions del món rural de les terres de Lleida.

Els límits d'un creixement. Segle XVIII

Enric VICEDO RIUS

En aquest treball analitzem les aportacions que féu Pierre Vilar sobre les terres de Lleida i els nous resultats obtinguts posteriorment per altres historiadors. Vilar precisa les transformacions agràries del segle XVIII, entre les quals destaquen els progressos demogràfics i agraris, i les seves limitacions, així com les tensions socials que els acompanyen i els avenços en la intensificació de les relacions comercials de les terres de Lleida dins el conjunt de Catalunya. Els nous treballs, emprant sovint fonts de la zona, han permès matisar les cronologies demogràfica i agrària i comprendre el paper de fórmules contractuals precàries en uns espais, especialment al Segrià, que havien estat novament en mans senyoriales des del despoblament del segle XVII, el reforçament de les banalitats i la resistència de la renda senyorial real a perdre vitalitat en el marc de l'expansió agrària del set-cents. Les dificultats de la pagesia per reproduir la unitat familiar en un espai productiu amb moltes limitacions, s'intentaven superar parcialment amb la venda al mercat de productes per a l'alimentació –fonamentalment blat. Aquestes oportunitats no van poder ser aprofitades per amplis sectors d'una pagesia endeutada i sotmesa al pagament de

rendes senyoriales. L'acumulació de rendes per part dels senyors i de la incipient burgesia agrària i comercial serà l'altre component del procés.

Paraules clau: terres de Lleida, segle XVIII, colonització, límits productius, endeutament, renda senyorial.

*In this work we analyse Pierre Vilar's contributions to knowledge of the Lleida region and new insights subsequently obtained by other historians. Vilar details the agricultural changes of the 18th century, among which he emphasizes demographic and agricultural progress, the limitations of that progress, the social tension that accompanied it and the intensification of trade relations of the Lleida region with the rest of Catalonia. These new works, frequently employing local sources, explained the demographic and agricultural chronologies and the role of precarious contracts in places, especially in the Segrià, which had returned to feudal hands after the depopulation of the 17th century, reinforcement of the **banalitats** (obliging peasants to pay to use the ovens and mills of the manor) and the resistance and vitality of the feudal rent in the context of the agricultural expansion of the 18th century. The peasants attempted to overcome, in part, the difficulties of raising a family with very limited production potential by selling food products – basically wheat – in the market. These opportunities were not taken advantage of by broad sectors of a peasantry indebted and subjected to the payment of feudal rents. The income accumulated by landlords and by the incipient agricultural and commercial bourgeoisie would be the other component of the process.*

Key words: Lleida region, 18th century, colonization, production limits, indebtedness, feudal rents.

Llenguadoc-Catalunya. Més punts d'història de la viticultura mediterrània

Francesc VALLS JUNYENT

El present treball pretén tornar sobre el camí traçat per Pierre Vilar plantejant de nou la comparació entre el procés d'especialització vitivinícola seguit per algunes comarques d'ambdós costats dels Pirineus. Es tracta de cercar el perquè i el com del progrés de la vinya en terres del Llenguadoc i de Catalunya a la llum de les nombroses aportacions que s'han anat produint des de la publicació el 1953 del treball "Géographie et histoire statistique. Histoire sociale et techniques de production. Quelques points d'histoire de la viticulture méditerranéenne". En les aportacions posteriors, tant a Catalunya com al Llenguadoc, s'ha subratllat el paper transcendental que ha tingut la viticultura com a determinant de la trajectòria social i econòmica d'aquestes àrees. Però mentre que en el cas de Catalunya l'expansió vitícola hauria esdevingut un ferm puntal del procés d'industrialització regional, al Llenguadoc, en canvi, la vinya hauria estat la responsable de la desindustrialització

patida. La comparació entre Catalunya i el Llenguadoc és del tot pertinent, precisament en la conjuntura actual en què s'ha tornat a plantejar la possibilitat d'estrènyer la col·laboració entre ambdós territoris, amb la creació de l'Euroregió Pirineus Mediterrània. La pràctica de la història comparada a què ens incitava Pierre Vilar pot ajudar a la comprensió de les trajectòries i de la situació actual de cada un dels membres fundadors d'aquesta entitat transestatal nascuda a l'empara de l'actual procés de construcció europea.

Paraules clau: Catalunya, Llenguadoc, viticultura.

This work returns to the approach taken by Pierre Vilar and compares the process of winegrowing specialization followed by districts on both sides of the Pyrenees. It aims to explain the why and the how of the expansion of vineyards in Languedoc and in Catalonia in the light of the many contributions made since the publication in 1953 of the work Géographie et histoire statistique. Histoire sociale et techniques de production. Quelques points d'histoire de la viticulture méditerranéenne. Subsequent contributions from both Catalonia and Languedoc have highlighted the transcendental role that viticulture has had in determining the social and economic development of these areas. But while viticultural expansion in Catalonia became a strong pillar of regional industrialization, in Languedoc the vineyards were responsible for the deindustrialization that occurred. The comparison between Catalonia and Languedoc is highly relevant, especially now that closer cooperation between the two regions has once again been made possible by the creation of the Pyrenees-Mediterranean Euroregion. The practice of comparative history promoted by Pierre Vilar can help us understand the development and the current situation of each member of this transnational entity created in accordance with the current process of European construction.

Key words: Catalonia, Languedoc, viticulture.

Els rabassers penedesencs del segle XVIII. Aproximació a les implicacions jurídiques, econòmiques i socials del contracte de rabassa morta

Belen MORENO CLAVERÍAS

En aquest text s'aborden diverses qüestions relacionades amb el contracte de rabassa morta. En primer lloc, es recullen les aportacions de P. Vilar sobre l'evolució d'aquest contracte de plantació de vinya i es comparen amb els resultats obtinguts a l'Alt Penedès del segle XVIII. En segon lloc, s'analitza l'evolució jurídica del contracte a través de l'examen de les seves clàusules al llarg del segle. Per últim, es fa una aproximació a les dimensions social i econòmica de la rabassa a partir dels inventaris post-mortem i els encants públics dels rabassers, fonts que aporten pistes valuoses sobre les seves condicions de vida.

Paraules clau: Contracte de rabassa morta, emfiteusi, P. Vilar, rabassers, condicions de vida.

This text examines several issues related to the rabassa morta contract. First, I examine the findings of Pierre Vilar on the evolution of this type of vineyard contract, and then I contrast them with results obtained in the Alt Penedès region in the 18th century. Second, I analyse the legal development of this type of contract by examining its provisions over the course of the century. Finally, I explore the social and economic dimensions of the rabassa system by looking into the rabassers' post mortem inventories and encants públics, sources that offer valuable information on their life conditions.

Key words: Rabassa morta contract, emphyteusis, P. Vilar, rabassers, life conditions.

Sobre casos *intermediaris* i creixements *espontanis*. Els treballadors de la regió de Girona

Rosa CONGOST COLOMER

El creixement demogràfic del segle XVIII català va ser sobretot, a moltes àrees, un augment significatiu dels grups socials més humils. Aquest és el cas de la regió de Girona, una regió que encaixa amb la idea de cas *intermediari* de Pierre Vilar, on l'augment més espectacular el van protagonitzar els anomenats *treballadors* agraris. Però l'augment dels efectius d'aquest grup, molts dels quals a finals de segle van assumir l'etiqueta de menestral, no va significar un procés de proletarització. El cas dels treballadors de la regió de Girona constitueix un bon exemple d'un resultat històric no previst, i sorprenent, d'un procés no planificat, fet que permet a l'autora del treball incidir en una altra idea vilariana: els elements *espontanis*, no sempre fàcils de detectar, d'alguns processos de creixement econòmic.

Paraules clau: grups socials, Catalunya, segle XVIII, treballadors del camp, creixement econòmic.

The demographic growth of the 18th century in many areas of Catalonia meant, above all, a significant increase in the population of the humblest social groups. This is the case of the Girona, a region that corresponds with the idea of the intermediary case of Pierre Vilar, and where the most spectacular increase occurred among so-called agricultural workers. But the increasing number of members of this group, many of whom were labelled as artisans at the end of the century, did not produce a process of proletarianization. The case of workers from the Girona region is a good example of an unforeseen and surprising historical result of an unplanned process, which allows the author of the work to bring up another of Vilar's ideas: the spontaneous elements, not always easily detected, of some processes of economic growth.

Key words: social groups, Catalonia, 18th century, field workers, economic growth.

Transformacions agràries i indústria rural. Qüestions obertes

Jaume TORRAS ELIAS

La forta presència en àrees rurals d'una activitat tèxtil orientada a mercats extraregionals era un tret característic de l'economia catalana del segle XVIII. L'article se centra en la fabricació de roba de llana, que en algunes comarques va esdevenir component bàsic de l'economia rural. S'examinen les raons de la implantació de la indústria llanera només en determinades comarques, i al final es postula la necessitat de l'anàlisi a molt petita escala per a explicar la desigual presència d'activitats tèxtils en l'àmbit rural.

Paraules clau: protoindustrialització, indústria rural.

The pervasive presence in rural areas of textile activities oriented to extraregional markets was a distinctive feature of the Catalan economy in the 18th century. The article focuses on the woollen industry, that in several areas became a crucial component of the rural economy. The reasons behind the establishment of scattered cottage industries only in given areas are discussed. The conclusion advocates for a micro-analytical approach as the only way leading to a better understanding of the unequal diffusion of rural industries across the region

Key words: rural industry, proto-industrialization.

La persistència de conreu de cereals a la província de Barcelona a mitjan segle XIX

Ramon GARRABOU, Xavier CUSSO, Enric TELLO

L'*Estadística Territorial* de 1858, i els *Estados* sobre la producció i comercialització dels principals productes agraris a la província de Barcelona el 1859-67, permeten constatar la persistència del cultiu de cereals al 44% de la superfície conreada. Uns rendiments mitjans de 15-16 Hl/Ha donaven abast al 39% de les necessitats de consum de la població. La resta requeria importar un milió d'Hl anuals de blat. Una anàlisi acurada de la seva geografia revela les raons agroecològiques, econòmiques i socials d'aquella especialització cerealícola a la franja nord-oriental més humida, coetània de l'especialització vitícola predominant al sud-oest més àrid de la província.

Paraules clau: especialització bladera i vitícola, rotacions de cultius i rendiments dels cereals, cobertura del consum per la producció local de blat, agroecologia i economia, geografia històrica, anells de Thünen.

The Territorial Statistics of 1858, and the Estados on production and trade of the main agricultural products in the province of Barcelona in 1859-67, allow us to confirm the persistence of cereal growing in 44% of the cropped area. A mean yield

of 15-16 hl/ha covered nearly 39% of the consumption required by the population, while one million hl of imports were needed yearly. A precise analysis of the geography reveals the agro-ecological, economic and social reasons behind the wheat specialization in the most humid north-east border of the province while its south-west arid counterpart experienced an intense vineyard specialization.

Key words: wheat and wine specialization, crop rotations and cereal yields, coverage degree of consumption by wheat local production, agro-ecology and economy, historical geography, Thünen rings.

El segle de Pierre Vilar

Rosa Congost¹

Tot i que els interessos de Pierre Vilar, en el curs de la seva llarga vida professional, van ser molt més amplis, em penso que no és cap exageració afirmar que el segle XVIII fou el seu segle. En tot cas, el que segur que no és exagerat és dir que els investigadors catalans sobre el segle XVIII han estat aquells sobre qui la influència de l'obra de Vilar més s'ha fet sentir. Aquest fet és fàcil d'explicar. En primer lloc, perquè va ser la documentació del segle XVIII la que Pierre Vilar va explorar i treballar de primera mà en els arxius i la que va alimentar el miler de pàgines dels volums tercer i quart –segon i tercer si pensem en l'edició francesa original– de la seva voluminosa tesi doctoral. En segon lloc, perquè en aquest segle Vilar va cercar-hi els fonaments de les societats contemporànies. De fet, i no podia ser d'altra manera tenint en compte el mètode d'anàlisi històrica de Pierre Vilar, la recerca empírica sobre el segle XVIII català va fer-li plantejar el “problema” històric dels “fonaments econòmics de les estructures nacionals”.

Malgrat l'esforç monumental de la seva obra, Pierre Vilar va ser conscient des dels inicis del seu treball de recerca històrica dels seus límits. La preocupació és explicitada amb tota claredat en la tesi, amb un missatge esperançador. L'enorme massa documental existent permetria aprofundir, en el futur, molts dels aspectes que ell només podia encetar i apuntar en la seva obra. Aquesta reflexió el porta a proclamar la necessitat de realitzar grans enquestes col·lectives a partir d'algunes documentacions serials:

La distància entre el que podem dir aquí i el que caldria saber, a Catalunya i a Espanya sobre els problemes agraris concrets del segle XVIII ens fa desitjar que molts joves historiadors s'orientin vers les enquestes agrícoles dels diferents llocs. Però recordem que nosaltres, aquí, només volem aproximar-nos a les complexes qüestions de l'economia rural en la mesura en què elles aclareixen una història més àmplia: la de l'originalitat social d'una regió, originalitat adquirida, conservada, atenuada o al contrari afirmada, en el curs de les principals fluctuacions de la potència espanyola i de l'economia internacional.

1. Rosa Congost és catedràtica d'història econòmica de la Universitat de Girona i codirectora de la revista, rosa.congost@udg.edu

Tornem a trobar una crida als joves investigadors en l'article "L'explotació agrícola d'una propietat a l'horta de Tàrraga", que va presentar en l'homenatge a Jaume Vicens Vives, on va referir-se explícitament als profits que podien aportar anàlisis concretes d'algunes fonts específiques:

De tant en tant és bo que aquestes verificacions concretes confirmin l'aproximació donada pels estudis dels preus. Cal desitjar que els joves investigadors catalans en multipliquin el nombre per a donar-los valor estadístic.

Avui, quaranta anys després de l'obra de Pierre Vilar, recerques de tipologia molt diferent han fet que avui sapiguem molt més sobre el segle XVIII. El Consell de Redacció de la revista *Estudis d'Història Agrària*, format per representants de diferents generacions de joves investigadors que en algun moment van ser sensibles a la crida de Vilar, ha volgut fer-ho explícit amb la consagració d'un número dedicat a aquest tema.

Una versió primerenca dels treballs reunits aquí van ser presentats en el XIX Seminari d'Història Econòmica i Social, que es va celebrar a Girona els dies 30 de novembre i 1 de desembre de 2006, quan es complien els 100 anys del seu naixement i només tres després de la seva mort, en el marc d'una sèrie d'actes dedicats a Pierre Vilar, en motiu de la donació, per part de la família Vilar, del seu fons bibliotecari a la Universitat de Girona. Els diferents autors havien estat convidats a participar-hi en base a la seva experiència investigadora sobre el tema, que en alguns casos datava d'algunes dècades, però la incorporació en tots els casos de recerques molt recents van atorgar al Seminari –i al volum que ara aplega aquelles sessions– un caràcter gratificadorament obert.

Per aquesta raó, no voldríem que el lector se sentís gens condicionat per l'ordre amb què han estat ordenats els articles. Cadascun d'ells pot ser llegit de manera autònoma. Cadascun d'ells pot influir en la lectura de cadascun dels altres. En aquesta presentació, em limitaré a assenyalat algunes de les múltiples connexions que es poden establir entre les diferents aportacions.

El primer article, signat per Llorenç Ferrer, es refereix explícitament a les dades demogràfiques relatives al segle XVIII, que també eren les que van obrir el volum de Pierre Vilar. Llorenç Ferrer ofereix "Una revisió del creixement demogràfic de Catalunya en el segle XVIII a partir dels registres parroquials". De fet, Pierre Vilar va admetre molt aviat que les dades censals globals sobre les que havia basat la seva aproximació al problema demogràfic oferien problemes seriosos. L'article de Llorenç Ferrer aplega les dades recollides en diferents treballs sobre l'evolució demogràfica de 254 parròquies catalanes, que representen prop de la meitat de la població, i reinterpreta el moviment demogràfic dels segles XVIII i XIX. Per a Llorenç Ferrer l'expansió demogràfica va ser espectacular durant la segona meitat del segle XVIII, però certament desigual.

Per als lectors que estan familiaritzats amb una àrea catalana concreta i que hagin començat legítimament la consulta d'aquest volum amb la lectura amb l'article específic sobre Lleida, el Penedès o la regió de Girona, les dades proporcionades per Llorenç Ferrer els faran interrogar-se sobre alguns dels problemes que allà es plantegen. La lectura dels treballs de Vicedo, Moreno i Congost familiaritzaran el lector amb la diversitat comarcal de la Catalunya del segle XVIII,

que Pierre Vilar va voler remarcar explícitament en les conclusions del seu volum dedicat a “les transformacions agràries”. Encara que l'enfocament i la problemàtica tractada sigui molt diferent en cadascun dels tres articles que han adoptat aquesta perspectiva, la seva lectura deixa clar que les regions de Girona, Lleida i el Penedès eren també diverses. No només perquè era diferent la producció agrària dominant a cadascuna d'aquestes àrees geogràfiques, sinó perquè les relacions socials agràries i els drets de propietat vigents i dominants també eren diferents. A la regió de Lleida, a diferència de la Catalunya Vella, els artífex de la colonització agrària del segle XVIII van ser els propis senyors directes i el contracte més habitual era la “licència de cultiu”, que Vicedo interpreta com una degeneració de la parceria. La regió de Girona i el Penedès tenien en comú un paisatge agrari constituït per masos i parcel·les, en què els senyors útils de masos van poder i saber controlar el procés de colonització agrària. Però al Penedès el contracte dominant de parcel·lació de terres va ser el contracte de rabassa morta i a les comarques gironines, en canvi, va predominar el contracte de subestabliment perpetu.

Qui eren els receptors de les llicències de cultiu de Lleida, els rabassers del Penedès i els treballadors de la regió de Girona? Els tres autors remarquen, posant-hi diferent èmfasi, que la possibilitat d'accedir a la terra conferia una sèrie d'avantatges respecte dels “pobres” d'altres zones on les possibilitats d'accedir a nous recursos podien ser mínimes. L'aproximació a aquests grups socials s'ha fet de manera molt diferent. El buidatge d'un nombre important d'inventaris post-mortem permet a Belen Moreno constatar els diferents nivells de riquesa dins el conjunt de la classe pagesa, conglomerat que inclou, en el cas del Penedès, els pagesos propietaris de mas, els masovers, els rabassers amb terra i els rabassers sense terra. En canvi, la pràctica gironina de diferenciar entre els pagesos de mas i els treballadors permet afrontar l'estudi de la categoria social d'aquests darrers d'una altra manera. Les dades censals de la regió de Girona, independentment del seu grau de fiabilitat, demostren l'augment indiscutible del nombre d'efectius que s'identifiquen amb l'etiqueta de “treballadors” al llarg del segle XVIII i, el que és més significatiu, l'anàlisi d'algunes variables —com ara el valor dels dots— revela que en aquesta regió alguns membres d'aquest grup van “enriquir-se” notablement. L'autora reflexiona, a partir d'aquesta evidència empírica, sobre l'actualitat d'algunes reflexions *teòriques* del Pierre Vilar dels anys seixanta.

Els articles signats per Francesc Valls i Jaume Torras amplien la mirada vers el comerç i la indústria del segle XVIII català. No oblidem que Pierre Vilar va escriure un volum sobre “La formació del capital comercial” que ell va concebre com a complementari de “Les transformacions agràries del segle XVIII”. El vell historiador hauria llegit amb complicitat ambdós textos. Francesc Valls, que amb Belén Moreno representa aquí la darrera generació de deixebles de Vilar, s'inspira en el títol d'un article de Vilar, segurament massa oblidat, per a realitzar un exercici exemplar d'història comparada entre Llenguadoc i Catalunya. És necessari recordar que el jove Pierre Vilar va estar a punt de fer una tesi sobre la viticultura del Llenguadoc? Jaume Torras es fixa en la indústria de la llana, sens dubte la indústria més important del segle XVIII, per fer notar una vegada més les diferències comarcals dins Catalunya però també per a oferir-nos una reflexió de caràcter més global que sens dubte hauria complagut Vilar. No és casualitat que l'article de Jaume Torras comenci referint-se a Moïà, el cas intermediari típic definit per Vilar. També és interessant constatar que l'article de Francesc Valls acabi amb referències explícites al grup social dels rabassers, enllaçant així amb la problemàtica tractada per

Belen Moreno, i que el de Jaume Torras acabi referint-se a la necessitat d'explorar el conjunt de les economies familiars, una idea que s'havia fet explícita també en alguns dels treballs anteriors.

El darrer article, signat per Garrabou, Cussó i Tello, és l'únic dels treballs que es refereix gairebé de forma exclusiva al segle XIX. Els autors aborden el tema de la persistència dels cereals a la província de Barcelona des d'una perspectiva ecològica, posant èmfasi en els factors que permeten veure-hi el manteniment d'una agricultura orgànica sostenible. La importància de la producció de cereals ens remet a l'article de Vicedo, però també hi trobem com a rerefons les masies i els rabassaires, presents en els articles de Rosa Congost i Belén Moreno. El període estudiat, d'altra banda, ens remet a les projeccions que sobre la demografia, el comerç i la indústria d'aquest segle poden fer-se a partir de les aportacions de Llorenç Ferrer, Francesc Valls i Jaume Torras.

Cal continuar? Limitem-nos a dir que la trobada a Girona va servir per a posar en contacte investigacions molt diverses, en cadascuna de les quals es van reconèixer deutes envers Vilar, i que el debat que va seguir a les diferents sessions va ser molt ric. No pas perquè es resolgués cap dels problemes plantejats, sinó perquè s'hi van fer explícits molts elements que sens dubte haurien complagut Pierre Vilar: els avantatges de la història comparada, la necessitat d'integrar en una anàlisi global totes les activitats econòmiques, la necessitat de tenir en compte les diferències socials, la conveniència d'estar atents i oberts a les diferents hipòtesis de treball plantejades per les evidències empíriques... Abans d'acabar el Seminari alguns joves assistents que estaven realitzant les seves tesis doctorals entorn del segle XVIII català van exposar els seus projectes. Molts d'ells també van reconèixer, en la seva exposició, el mestratge de Pierre Vilar.

Tot plegat constitueix una demostració clara i evident que l'estudi de les transformacions agràries del camp català durant el segle XVIII continua essent un tema viu. L'obra magna de Pierre Vilar hi ha contribuït en gran part. Aquest és el segell de les grans obres històriques: quaranta anys després continuen essent vives. Aquest número de la revista *Estudis d'Història Agrària* n'és una prova. No només perquè constitueix un reconeixement explícit a l'obra de Pierre Vilar. Sinó també, i potser sobretot, perquè és una invitació col·lectiva, formalitzada per historiadors de diferents generacions, a discutir amb Pierre Vilar, amb cadascun dels altres autors, amb els lectors, tots plegats, des de diferents perspectives, sobre "les transformacions agràries del segle XVIII català". Benvinguts, doncs, a la discussió.